

АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**НАУКОВІ СТУДІЇ
ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ**

ЗБІРНИК СТАТЕЙ

Засновано в 1995 році

Випуск 10 (13)

Київ 2005

ДРАМАТУРГІЧНО-РОЛЬОВІ ТЕХНОЛОГІЇ І ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУСПІЛЬСТВІ ТА ОСВІТІ

Аналізуються драматургічно-рольові технології, що ґрунтуються на методах рольової гри, психодрами, соціодрами та ін. Подано коротку характеристику рольових теорій та основних методів дії. Обґрунтовується доцільність використання драматургічно-рольового підходу в практиці суспільних та освітніх реформ.

Ключові слова: драматургічно-рольовий підхід, метафора театру, роль, дія, рольові теорії, рольова гра, психодрама, соціодрама.

Анализируются драматургически-ролевые технологии, которые базируются на методах ролевой игры, психодрамы, социодрамы и др. Дана краткая характеристика ролевых теорий и основных методов действия. Обосновывается целесообразность использования драматургически-ролевого подхода в практике общественных и образовательных реформ.

Ключевые слова: драматургически-ролевой подход, метафора театра, роль, действие, ролевые теории, ролевая игра, психодрама, социодрама.

Drama-role technologies grounded on role-play methods, psychodrama, sociodrama etc. have been analyzed. Short review of role theories and basic action methods has been presented. Expediency of the attitude a drama-role attitudein social and education reforming practice has been grounded.

Key words: drama-role attitudein, theater metaphor, role, action, role-play, psychodrama, sociodrama.

Проблема. Сучасне суспільство політологи, соціологи та інші гуманітарні фахівці справедливо вважають суспільством перехідного типу. Отже, в епоху соціальних реформ дуже актуальною є проблема їх наукового забезпечення, без якого вони (реформи) приречені на провал. У попередні періоди нашої вітчизняної історії таке траплялося досить часто. Чи є прецеденти кращого розв'язання цих проблем в інших країнах? Ще 35 років

тому відомий американський соціальний психолог Дональд Кемпбелл писав: “Сполучені Штати та інші сучасні нації повинні бути готовими до експериментального підходу, до соціальних реформ, підходу, в якому ми випробовуємо нові програми, розроблені для виліковування конкретних соціальних проблем” [1, с.409]. Досвід розвинених країн Заходу показує, що вміле застосування соціальних технологій може зумовлювати великі соціальні зрушення. Це стосується не лише подолання расових, міжетнічних та міжконфесійних конфліктів, розв’язання багатьох проблем безробіття, психологічного оздоровлення нації. Якщо абстрагуватися від політичних результатів (адже ставлення до цього вкрай неоднозначне), то серед найбільших досягнень Заходу, певним чином пов’язаних із застосуванням соціальних технологій, слід назвати перемогу в холодній війні у другій половині ХХ ст. Постає запитання: яким є вітчизняний науковий потенціал для розв’язання численних проблем реформування нашого перехідного суспільства?

Мета статті: аналіз деяких соціально-психологічних технологій (зокрема тих, що ґрунтуються на драматургічно-рольовій парадигмі), які мають значний потенціал для реформування суспільства та освіти.

Поняття “ролі” та “рольові підходи” у соціальній психології пов’язані з метафорою сцени чи театру. Метод метафор є досить плідним у вивченні багатьох психологічних явищ, особливо – практичних технологій. Американський учений У.Гордон використовував метод метафори в одному з найпопулярніших методів стимуляції творчості – синектиці. Метафора театру дістала втілення у великій кількості рольових теорій, що мають не тільки теоретичне значення, а й велику практичну спрямованість. Серед багатьох результатів слід назвати хоча б ідею Мак-Кормака про використання театру як метафори для терапії [2] і ще такі відомі книги – “Життя як театр” [3] і “Організація як театр” [4].

Метафора театру – одна з найсильніших метафор у соціальній психології. Це доводять декілька теорій ролей, що вважаються найбільш цікавими, плідними і практично діючими теоріями в гуманітарних науках. Театр – це модель життя, модель соціуму з усіма формами і видами соціальної взаємодії.

Драматургічна модель соціуму спирається на дві ключові категорії – “роль” і “дія”. **Роль** (що також є відповідною метафорою) є не лише соціальною нормою щодо виконання певних функцій, не лише соціальною позицією і статусом. Роль – це особистісний модус, здатний вмістити практично всі виміри особистісного. **Дія** (в “драматичному” розумінні) – дуже містка категорія, вона вміщує не лише категорії “діяльність” і “поведінка” (що є базовими в теорії діяльності та в біхевіоризмі), а й такі важливі поняття, як особистісне рішення, особистісний вибір і вчинок, на яких ґрунтуються провідні вітчизняні психологічні теорії. Категорія дії об’єднує групу практичних методів, що дістала узагальнену назву “методи дії”. Одним із найпопулярніших серед них, беззаперечно, є психодраматичний підхід. Визнаний фахівець психодрами Грете Лейтц писала, що “психодрама як психо- і соціотерапевтичний акціональний метод являє собою максимально наближену до життя форму групової психотерапії” [5, с. 27].

Теоретико-методологічною базою цієї практики, як уже зазначалося, є теорії ролей. Можна виділити п’ять найпопулярніших соціологічних рольових теорій: функціональна, структурна, організаційна, когнітивна і теорія символічного інтеракціонізму (див. [6]).

Функціональна рольова теорія (Р. Лінтон, Т. Парсонс, Е. Шілз, Ф. Батс, С. Харві) розглядає “ролі” як розподілені функції, нормативні очікування, які пропонують і пояснюють характерні види поведінки людей, що займають соціальні позиції в межах стійких соціальних систем – від груп до складних організацій і людських громад.

Структурна рольова теорія (Р. Лінтон, М. Леві, С. Надел, Р. Барт, М. Мандел, Г. Уайт, С. Уіншіп) – математично виражена, аксіоматична теорія щодо структурованих відносин ролі. Вона зосереджена на “соціальних структурах”, задуманих як стійкі організаційні кола людей (“соціальні позиції”, або “статуси”), що поділяють ті самі зразки поведінки (“ролі”), спрямовані на інші кола людей у структурі.

Організаційна рольова теорія (Н. Гросс, Р. Л. Кан, М. Ван-Селл, Е. ван-де-Влієрт та ін.) досліджує різні типи соціальних систем і прийняті в таких організаціях ролі, пов’язані із соціальними позиціями і створені нормативними очікуваннями.

Проте норми можуть змінюватись і відображати як офіційні вимоги організацій, так і тиск неофіційних груп. Суперечності між нормами зумовлюють рольові конфлікти, які індивіди мусять вирішувати.

Когнітивна рольова теорія зосередилася на відносинах між рольовими очікуваннями і поведінкою. Увага приділялася соціальним умовам, що викликають очікування, методам вимірювання очікувань і впливу очікувань на соціальну поведінку. Різні напрями когнітивної рольової теорії досліджують рольову гру (Я. Л. Морено), групові норми (М. Шериф), рольові попереджувальні очікування (Дж. Роттер, Дж. Келлі), прийняття ролі (Дж. Г. Мід, Ж. Піаже).

Теорія символічного інтеракціонізму бере початок від робіт Дж. Г. Міда, насамперед від його головної праці “Розум, самість та суспільство” [7], і продовжується його співробітниками та послідовниками – Ч. Х. Кулі, Г. Блумером, М. Куном та ін. Ця теорія інтерпретує особистість і представляє складні феномени особистості за допомогою ролей та соціальної взаємодії. Дуже важливим положенням теорії Дж. Г. Міда є **концепція самості**. Під цим феноменом автор розумів здатність бачити себе як об’єкт, тобто бути одночасно і суб’єктом, і об’єктом. Обов’язковою умовою для розвитку самості Мід вважав соціальне середовище, в якому індивід набуває соціального досвіду. Механізм розвитку самості полягає в рефлексивності, тобто оберненості досвіду індивіда на самого себе. Розвиток самості в онтогенезі відбувається у процесі дитячої гри, що проходить дві стадії: а) рольові ігри; б) колективні ігри. В результаті дитина навчається приймати на себе ролі узагальненого іншого, що, на думку Міда, є обов’язковою умовою формування самості.

У межах інтеракціоністських підходів, які інколи називають “соціологією особистості”, що спирається на поняття “роль” і розглядає життя як драматичну виставу, в останні десятиліття здійснено багато наукових досліджень, включаючи найсучасніші розробки останніх років. Вони сприймають з позицій драматургічної чи рольової моделі такі феномени, як “особистість”, “життя”, “суспільство”, “група”, “організація”. Одні з найцікавіших серед них, що розвивають драматичні чи драматургічні напрями інтеракціоністських підходів, пов’язані з іменами К. Берка та І. Гофмана. Обидва автори не вважаються

прямими послідовниками символічного інтеракціонізму, хоча їхні ідеї (особливо Гофмана) дуже близькі до цієї традиції. К. Берк є засновником теорії, яка називається “*драматизмом*”. Основна ідея драматизму спирається на два поняття – “дія” і “рух”, що різняться ступенем цілеспрямованості або довільності. І. Гофман є засновником *драматургічного підходу* інтеракціонізму, який полягає в тлумаченні соціального життя як низки драматичних вистав на кшталт тих, що відбуваються на сцені [8]. Соціальне Я людини, її самість є не власністю актора, а скоріше продуктом театралізованої взаємодії між виконавцем і публікою. Гофман розробив практичний метод “управління враженнями”, що ґрунтується на різних прийомах корекції індивідуальної поведінки людини та її взаємодії з командою (а також тактику поведінки команди). Метод управління враженнями успішно використовується в сучасних практичних технологіях створення іміджу.

Якщо для соціології роль давно стала рідним поняттям, то цього не можна сказати щодо психології (не лише загальної, а й соціальної). Якщо у зарубіжних дослідженнях все ж існують соціально-психологічні розробки, що спираються на категорію ролі, то для вітчизняної психологічної науки це суцільна біла пляма. Проте саме соціологічні й соціально-психологічні розробки, що спираються на рольову парадигму, мають значний потенціал, який можна використовувати в процесах суспільної трансформації. Засновник соціометрії, групової психотерапії та психодрами Я. Л. Морено писав: “Справді терапевтичний метод повинен мати своєю метою нітрохи не менше, ніж усе людство”. Претензії Морено на терапію суспільства виявляються, зокрема, в запропонованому ним понятті *соціамтрія*, що, як і психіатрія, покликана оздоровлювати людське суспільство.

Вивчення й науково-практичне впровадження рольових технологій мають включати три рівня наукового обґрунтування: теоретико-методологічний, емпірико-методичний і практико-технологічний. *Соціометрія* як метод і філософія суспільної динаміки є науковим забезпеченням тих практичних технологій, які можуть реалізувати суспільні трансформаційні процеси [9]. Рольові технології охоплюють такі галузі: а) рольову психотерапію; б) рольовий тренінг особистісного зростання; в) психодраму в різних галузях і тренінгах; г) соціодраму;

д) рольове моделювання, тренінг навичок та ін; е) транзактний аналіз груп, організацій, психологічних ігор тощо. Застосовувані в цих технологіях методи можна узагальнити під назвою “методи дії”.

Методи дії мають незаперечні переваги перед іншими видами практики. По-перше, вони працюють з реальними життєвими ситуаціями, а це означає, що вони максимально наближені до дійсності. По-друге, побудовані на них тренінгові та інші практичні технологічні процеси протікають не в розмірковуванні (як у більшості інших тренінгів), а в дії, що дає змогу активно використовувати не тільки інтелект, сприйняття і пам'ять, а й емоційно-почуттєві та тілесно-рухові складові поведінки людини. Це забезпечує більшу ефективність практичних рішень і добре засвоєння досвіду. По-третє, завдяки такій практиці можна сягати більш глибоких особистісних шарів. Це означає, з одного боку, можливість шукати і опрацьовувати внутрішньоособистісні перешкоди ефективної діяльності (бар'єри, стереотипи, страхи і т.п.), а з другого – розкривати внутрішньоособистісні ресурси, підвищувати спонтанність і творчий потенціал людини та соціальних груп.

Короткий аналіз методів дії слід почати з **рольової гри**, яка фактично є їх основою. Рольова гра – це модель самого життя, вона містить потенціал, який ще не до кінця з'ясовано психологічною наукою і, на мою думку, має дуже великі перспективи для практичної реалізації в надзвичайно широкому спектрі галузей. Рольова гра і побудований на ній рольовий тренінг полягають у рольовому моделюванні дійсності, тобто у відтворенні реальних ситуацій за допомогою ролей, що відповідають соціальним позиціям учасників. Роль передбачає не тільки соціальні експектації (тобто сукупність норм під час її виконання, правил поведінки тощо), а й певний типаж, характер, образ, імідж, іншими словами, певне людське обличчя. Рольова взаємодія має здійснюватися відповідно до соціальних експектацій і нормативів і згідно із психологічним типом.

Психодрама – це інтегральний метод, який включає в себе як основу рольову гру, але не обмежується нею. Важливими елементами психодрами є велика група технік, серед яких у нашому контексті найважливішими є “дублювання”, “обмін ролями”, “дзеркало”, в результаті використання яких можна

подивитися на ситуацію під різними кутами зору, сприйняти позицію іншого, зрозуміти неусвідомлені чинники поведінки тощо. Ще однією особливістю психодрами є те, що у психодраматичній рольовій грі має бути протагоніст (головний герой), який пропонує для постановки свою життєву ситуацію.

Соціодраму часто розглядають як одну з форм психодрами, хоча інколи вважають самостійним методом дії. Вона дуже схожа на психодраму, від якої відрізняється тим, що в ній розглядається тема, спільна для групи, і протагоністом виступає вся група. Соціодрама є дуже корисною, якщо потрібно подолати негативні тенденції групової динаміки, міжгрупове чи внутрішньогрупове протистояння, ворожі стереотипи, упереджувальне ставлення до позицій інших. Соціодрама може стати хорошим інтерактивним доповненням до методу групової дискусії.

Як суспільно-політична гра соціодрама, на відміну від психодрами, котра орієнтована переважно на особистість та її глибинні проблеми, за своїм означенням зорієнтована на соціальні групи і групові проблеми [10]. Аналіз проблематики, яку здатна вирішувати соціодрама, має стати предметом окремого обговорення. Тут зупинимося лише на найбільш характерних прикладах.

Метод соціодрами широко використовувався в 60-ті роки ХХ ст. у США для подолання суспільної напруженості, викликані такими чинниками, як расистський екстремізм та расові заворушення, війна у В'єтнамі, різні суспільні прояви політичної та економічної криз. Яскравий приклад застосування соціодрами для подолання психологічних коренів тероризму описала Ф. Гайслер у статті "Обмін ролями з ворогом" [11], де вона висвітлює роботу щодо подолання "образу ворога" та інших елементів праворадикалізму після терористичного акту в Золінгені 29 травня 1993 р. Можна зробити висновок, що соціодраматичний метод може бути плідно застосований у роботі з численними чинниками соціальної напруженості (класовими, міжетнічними, міжконфесійними тощо), яких дуже багато в сучасному українському суспільстві.

Аналіз практичних ситуацій (case study) – це один з улюблених жанрів будь-якого виду активного навчання. Без "кейсів" нині не обходиться практично жодний тренінг чи

семінар. Впровадження методів дії в тренінг, в інші форми навчання та освіти загалом дає змогу розв'язувати практичні ситуації на зовсім іншому рівні – в інтерактивному режимі рольової гри, що допомагає віднайти такі ресурсні знахідки, яких не може дати ніяке вербальне обговорення, котре абсолютно переважає в сучасних педагогічних технологіях.

Серед численних суспільних проблем, які можна розв'язувати за допомогою рольових технологій, як першочергові для сучасної суспільної практики та освіти виділяються такі: а) гендерні (гендерна стратифікація, гендерно-рольові конфлікти тощо); б) проблеми різних соціальних меншин (наприклад сексуальних); в) кроскультурні проблеми (міжнаціональні, міжетнічні, міжконфесійні та ін.), що включають також політичне самовизначення; г) соціальне самовизначення (соціальна та професійна адаптація, безробіття тощо); д) особистісне зростання та розвиток творчого потенціалу.

Описані методи можна використовувати в багатьох тренінгових технологіях, за допомогою яких розв'язувати багато актуальних практичних завдань. Крім психотерапії, де ці підходи використовуються вже давно і плідно, існує багато тренінгів особистісного зростання, серед яких розроблений автором тренінг **“Ресурси жіночності і мужності”** [12]. Мета останнього – дослідження різних аспектів власної жіночності і мужності, повноцінного соціального й особистісного становлення чоловіків і жінок, розкриття важливих чоловічих і жіночих ролей, звільнення від влади рольових стереотипів, поліпшення взаєморозуміння і подолання конфліктів між чоловіками та жінками у найрізноманітніших сферах життя. Теми, що порушуються на тренінгу, не визначаються заздалегідь, а пропонуються самими учасниками. Спектр тем надзвичайно широкий. Ось лише деякі з тем, що розглядалися в тренінгових групах: “Чому на життєвому шляху мені трапляються тільки слабкі чоловіки?”; “Я втомився від постійних причіпок моєї дружини”; “Я є “матір'ю” для свого чоловіка”; “Моя дружина недостатньо рахується з моїм авторитетом у сім'ї”; “Я сама повинна утримувати свою сім'ю”; “Мій чоловік не може прийняти жодного рішення самотійно”; “Я все життя страждав від авторитарної матері (бабусі, мачухи)”; “Мій чоловік нічого не робить по господарству (Я сама повинна забивати цвях)”; “Бізнес-

леді – це чоловіча роль”; “Я дружина алкоголіка”; “Чи пристойно бути жіночною?”; “Слабкою жінкою бути небезпечно (Чоловіки агресивні і можуть скористатися твоєю слабкістю)”; “Сильним чоловіком у нашому суспільстві бути неможливо”; “Якщо я не буду керувати, я не буду почувати себе в безпеці”.

Ці теми, проблеми й рішення є основним матеріалом для роботи на тренінгу. Класична психодрама може вдало доповнюватися використанням методів транзактного аналізу й системної сімейної психотерапії, що допомагає глибше зрозуміти багато закономірностей. Основою тренінгу є базові психодраматичні техніки, що дають можливість досліджувати сімейну або партнерську ситуацію з різних позицій, побачити її об'ємно, очима партнера й інших її учасників, незалежно від того, яке місце в цій композиції посідає протагоніст. Психодрама допомагає виявити особливості власної поведінки, що призводять до негативних результатів, вивчити розвиток ситуації й експериментувати з варіантами нової поведінки. Важливою складовою тренінгу є робота з гендерними стереотипами, з елементами життєвого сценарію, сімейна реконструкція і пошук ресурсу роду, робота з ресурсними ролями.

Дуже цікавим варіантом використання методів дії є ***тренінг особистісної та соціальної самореалізації***, який може допомогти проблемним групам людей, зокрема безробітним. Мета тренінгу – практично допомогти людині вирішити проблеми, пов'язані з пошуком та вибором роботи, особистісно гармонізуватися (долати особистісні перешкоди, що заважають професійному та особистісному самовизначенню).

Під час тренінгу використовуються такі методи, як рольова гра і техніки психодрами та соціодрами, зокрема: а) техніки, спрямовані на вивчення погляду, думки іншої людини, погляду на себе і на ситуацію зі сторони, рефлексію (“обмін ролями”, “дзеркало”); б) техніки, спрямовані на усвідомлення прихованого досвіду (“дублювання”); в) елементи аксіодрами (робота з цінностями); г) репетиція прийняття складних рішень (техніка “крок у майбутнє”) та багато інших методик психодрами, соціодрами, рольової гри, транзактного аналізу. Тренінг вирішує такі завдання: 1) дослідження соціально-психологічних конфліктних ситуацій, пов'язаних із типовими соціально-психологічними проблемами, зокрема, з проблемами професійної самореалізації;

2) вивчення ставлення людей до соціальної дійсності та досліджуваних проблем, з'ясування того місця, яке займає і хоче займати людина в соціумі; 3) дослідження особистісних причин виникнення труднощів на шляху професійної самореалізації особистості; 4) знаходження особистісних ресурсів для розв'язання вказаних проблем.

Людина в процесі професійного спілкування дуже часто забуває про великий арсенал рольових і комунікативних засобів, а тяжіє до застиглих стереотипних форм, що є нетворчим підходом до справи. Для того щоб допомогти їй у цьому, використовується **рольовий креативний тренінг**, спрямований на пошук шляхів подолання цих обмежень. Основними цілями тренінгу є опанування навичок творчого спілкування та навичок керування власними психологічними ролями, використання особистісних ресурсів для творчого вирішення професійних завдань, прийняття ефективних комунікативних рішень та обирання найбільш професійно доцільних способів поведінки у проблемній ситуації. В тренінгу використовуються такі методи, як : психодраматичні рольові ігри, транзактний аналіз, методи психології творчості, а також основні техніки і напрямки роботи: робота з реальними комунікативними ситуаціями, робота зі стереотипами спілкування, брейнстормінг та інші техніки стимуляції творчості, групова дискусія, уявний експеримент, техніки творчих способів вирішення конфліктів.

Рольові технології можна використовувати і в бізнесі, зокрема в **тренінгу розвитку особистісних ресурсів організацій**. Тренінг хоч і належить до бізнес-тренінгів, проте вирішує багато завдань тренінгів особистісного зростання. Він будується на основі рольових ігор з використанням реальних професійних ситуацій учасників групи. Як правило, ситуації є найбільш актуальними для групи і відповідають груповій темі. Під час гри вдається досліджувати психологічні особливості ситуації, подивитися на неї під різними кутами зору, опрацювати різні поведінкові варіанти, виявити їхній зв'язок з індивідуальним досвідом та особистими переживаннями учасників. Важливими складовими тренінгу є самопізнання (вивчення власних настанов, стереотипів, внутрішньоособистісних бар'єрів тощо) і робота з почуттями.

Тренінг вирішує багато різних завдань, у тому числі пошук оптимальних шляхів, засобів і варіантів розв'язання проблем і перевірка їхньої результативності; усвідомлення та корекція таких елементів поведінки, які викликають у людини труднощі; пошук і використання рольових особистісних ресурсів вирішення завдань, що стоять перед людиною; розвиток спонтанності, творчості та інтуїції, підвищення самооцінки.

На тренінгу можна опрацювати багато тем, зокрема, такі: *“Бар'єри спілкування”* – дослідження процесу спілкування під різними кутами зору; пошук внутрішньоособистісних причин, які заважають продуктивному спілкуванню; опрацювання різних варіантів тактик і стратегій спілкування; *“Прийняття рішення”* – моделювання ситуацій, пов'язаних із труднощами прийняття рішення, пошук причин цих труднощів, репетиція майбутніх рішень; *“Розв'язання конфліктів”* – вивчення різних ситуацій міжособистісних конфліктів, пошук засобів виходу з них, виявлення причин власної конфліктності, розвиток здатності розуміти суперника в конфлікті; *“Просування по кар'єрі”* – формування психології успішного професіонала, створення можливості відчувати себе на різних етапах професійного зростання, виявлення факторів, що допомагають чи заважають просуванню; *“Розвиток творчого потенціалу”* – дослідження поведінки в нестандартних ситуаціях, виявлення причин труднощів і пошук рольових особистісних ресурсів для їх подолання, підвищення творчої спонтанності особистості; *“Розвиток лідерських якостей”* – моделювання ситуацій керування, виявлення якостей особистості, що сприяють чи заважають прийняттю управлінських рішень, тренування в ролі лідера; *“Розвиток соціальної компетентності”* – розвиток рольової гнучкості шляхом оволодіння різноманітними ролями в ситуаціях взаємодії з людьми, розвиток умінь більш повно сприймати себе та інших; *“Я і гроші”* – дослідження ситуацій “взаємостосунків” із грошима, вивчення емоційного ставлення до матеріальних цінностей, розвиток психологічної готовності розпорядитися великим капіталом.

Впровадження рольових технологій в освіту також потребує аналізу. Скажемо лише, що використання тренінгового підходу в навчальних процесах на всіх рівнях і в усіх ланках освіти може дати дуже ефективні результати. Наприклад,

використання описаних форм роботи з гендерними проблемами може значно підвищити ефективність і результативність гендерної освіти.

Висновки. Використання практичних соціально-психологічних технологій є ефективним засобом вирішення численних соціальних проблем, яких чимало в перехідний період розвитку суспільства. Трансформаційні процеси в суспільстві та освіті мають спиратися на наукові розробки, насамперед на ті, що ґрунтуються на розвитку людського потенціалу, особистісних ресурсів та інших складових того, що ми називаємо “людським фактором”. Про це свідчать і газетні публікації, в тому числі й публікація автора статті, яка поклала початок невеликій газетній дискусії [13]. Особливе місце у впровадженні цих практичних розробок посідають рольові технології. Проте попит суспільства на наукові розробки в галузі рольових технологій ще не відповідає тим цілям і завданням, які ці технології здатні вирішувати. Потрібні державні програми, які б передбачали використання названих підходів (про що також говорилося у згадуваній газетній статті). Сучасна наука готова надати психологічне наукове забезпечення трансформаційним процесам у суспільстві й освіті. Треба, щоб таку саму готовність прийняти це забезпечення виявила і державна та політична практика, і не лише у передвиборчій кампанії, коли треба забезпечити перемогу на виборах, а й на всіх етапах і в усіх ланках державного будівництва.

Література

1. *Campbell D. T.* Reforms as experiments // *American Psychologist*. – 1969. – vol. 24, No 5. – P. 409–429.
2. *MacCormack T.* Believing in make-believe: Looking at theater as a metaphor for psychotherapy // *Family Process*. – 1997. – V. 36, No 2. – P. 151–169.
3. *Life as theater: a dramaturgical sourcebook* / Ed. by D. Brissett & C. Edgley. – Chicago: Aldine, 1975.
4. *Mangham, I. L., Overington, M. A.* Organizations as theatre: A social psychology of dramatic appearances. – Wiley and Sons. – Chichester, New York, 1987.
5. *Лейтц Г.* Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я. Л. Морено: Пер с нем. – М.: Прогресс, Универс, 1994.
6. *Biddle B. J.* Recent developments in role theory // *Annual Review of Sociology*. – 1986. – V. 12. – P. 67–92.

7. Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста: Пер. з англ. – К.: Укр. центр дух. культури, 2000.

8. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни: Пер. с англ. – М.: Канон-пресс-Ц, Кучково поле, 2000.

9. Морено Я. Л. Социометрия: Экспериментальный метод и наука об обществе: Пер. с англ. – М.: Акад. проект, 2001.

10. Гайслер Ф. Социодрама – общественно-политическая игра // Психодрама и современная психотерапия. – 2003. – № 4(5). – С. 42–44.

11. Золотовицкий Р. А. Организационная арттерапия и тренинг: Социодрама и социометрия в работе с организациями. – М.: Морено-Институт, 2003.

12. Горностай П. П. Ресурсы женственности и мужественности // Журн. практ. психолога. – 2003. – № 6. – С. 51–55.

13. Горностай П. П. Від “людського чинника” до інтелектуального потенціалу // День. – 2000. – 9 верес. – С. 4.

© Горностай П.П.

Н.В. Климчук

ІДЕОЛОГІЧНЕ У ПСИХОСОЦІАЛЬНІЙ ДИНАМІЦІ

Аналізується психосоціальний вимір феномена ідеології. Ідеологія розглядається з позицій теорії психофракталів. Це дає змогу значно ширше трактувати поняття, а також пояснювати походження ідеології як одного з найсуттєвіших чинників соціального життя за допомогою глибинних психологічних механізмів побутування індивіда й етносу.

Ключові слова: ідея, ідеологія, психофрактал, архетип.

Анализируется психосоциальное измерение феномена идеологии. Идеология рассматривается с позиций теории психофракталов. Это дает возможность значительно более широко трактовать понятие, а также объяснять происхождение идеологии как одного из наиболее существенных факторов социальной жизни с помощью глубинных психологических механизмов бытования индивида и этноса.

Ключевые слова: идея, идеология, психофрактал, архетип.